

«Я»-образ та особливості соціалізації дітей-сиріт в умовах школи-інтернату

Позбавлення в ранньому дитинстві батьківського піклування негативно впливає на розвиток особистості дитини і призводить до виникнення різноманітних порушень розвитку та функціонування особистості. У подальшому це ускладнює адаптацію дитини до соціального оточення, позначається на формуванні “Я”-концепції. Освоєння системи соціальних відносин і формування на цій основі цілісної узгодженої “Я”-концепції - найважливіше завдання підліткового віку. У зв'язку з цим дослідження процесу розвитку “Я”-концепції підлітків із зруйнованими сімейними зв'язками є однією з нагальних проблем як у плані аналізу закономірностей становлення особистості, так і в плані вивчення оптимізації процесу входження підлітків у світ дорослих, їх соціалізації.

Підлітковий період традиційно вважається одним із найбільш критичних моментів у психічному розвитку особистості, це насамперед визначається глибокими перетвореннями в системі “Я”-образів. Реакції емансипації, негативізм стають першими маркерами активного пошуку підлітком власної унікальної сутності, власного “Я”. Спілкування і соціальна взаємодія є умовою отримання власної ідентичності. Саме в цьому віці відбувається інтеграція результатів рефлексії й інтеріоризованих оцінок дорослих і однолітків в єдину структуру.

Критичне ставлення до себе актуалізує в підлітка потребу в загальній позитивній оцінці з боку дорослих. Існують фундаментальні дослідження, присвячені ролі дорослого в становленні особистості молодшого школяра [1;2;3;]. Загально визнано, що протягом усього дитинства спілкування з дорослим залишається одним із провідних факторів у розвитку дитини. На етапі ранньої юності підкреслюється провідне значення цих стосунків у зв'язку з актуалізацією самовизначення в цей віковий період.

Підлітковий етап розвитку в цьому плані специфічний. З одного боку, підкреслюється роль дорослого, з іншого, вважається, що стосунки з однолітками стають найбільш важливими, актуальними. У дослідженні Е.Б.Весни розрізняються домінуючі стосунки - стосунки, які займають найбільше за часом та інтенсивністю місце в житті дитини, і провідні стосунки, які максимально сприяють розвитку її як суспільного суб'єкта. Вона відзначає, що в підлітковому віці провідними для розвитку особистості є стосунки із суспільством, це виражається в тому, що підліток, як і раніше орієнтований на норми дорослого світу, норми суспільства [36].

Мета дослідження: дослідити особливості системи «Я»-образів підлітків, що перебувають в освітніх закладах інтернатного типу.

Об'єкт дослідження: «Я»-образ підлітків, які навчаються в школах-інтернатах.

Предмет дослідження: особливості «Я»-образів підлітків, що перебувають в інтернатних закладах.

Методи дослідження: В емпіричному дослідженні були застосовані такі методики: тест М. Куна і Т. Мак-Партленда “Хто Я?”; “Методика диференційованості “Я”-концепції”, методика дослідження самоствалення (С.Р.Пантилеєва), методики В.В.Клименка “Дослідження психомоторних особливостей”, “Визначення енергопотенціалу особистості”.

Загальна кількість респондентів, що взяли участь у констатуючому дослідженні, становить 316 осіб від 12,9 до 14,2 років (середній вік 13,7).

За матеріалами нашого дослідження, діти в школах-інтернатах та дитячих будинках страждають від незадоволення потреби в спілкуванні з дорослими, на самому процесі спілкування, на контактах із ровесниками. Проблема становлення образу «Я» у дітей школи-інтернату є наслідком неправильно побудованої системи спілкування «дорослий-дитина». Саме з цією основною потребою пов'язане подальше становлення особистості.

На основі результатів експериментальних досліджень І.В. Дубровіна робить висновок, що тип спілкування з дорослими, найближче оточення школярів впливає на розвиток здатності до самоаналізу і соціально-

психологічну адаптацію, що у ранній юності виступають як істотні фактори становлення особистості.

У працях Й.Лангмейєра, З.Матейчека, А.М.Прихожан, Н.Н.Толстих [5;] вказано на той факт, що діти, які з раннього віку виховуються в закритих інтернатних закладах, за рядом суттєвих характеристик відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях. Режимні моменти, сувора регламентація, замкнутість дітей у межах одного навчально-побутового закладу сприяє формуванню особливого типу особистості й різноманітних відхилень у формуванні власного "Я"-образу. Будучи відокремленими від зовнішнього світу, діти відчувають сенсорний голод, який у свою чергу призводить до появи симптомів госпіталізму

Багато науковців вказують, що однією з причин у формуванні негативного образу "Я" дітей-сиріт є неправильно організоване спілкування з дорослими. Це є однією з головних причин відставання в загальному психічному розвитку та збідненого образу "Я". Вони відзначають декілька моментів у спілкуванні: спілкування в інтернатних закладах не досить емоційно насичене, не спрямоване на особистість дитини, її індивідуальність, дорослі не наділяють дитину ціннісною значущістю, спілкування здебільшого випадків носить навчально-побутовий характер, контакти дорослих і дітей короткочасні, нетривалі, значно відрізняється якість спілкування (байдужість, емоційна холодність, нестала система вимог), що не сприяє засвоєнню якогось одного зразка поведінки, а навпаки, породжує в дитини певну розгубленість, підвищує тривожність. Ї

Специфіка спілкування у формі його позитивного впливу позначається на всіх сферах психічного життя дитини – від процесів сприйняття до становлення особистості.

У дитини формування образу "Я" відбувається через сприйняття її особистості значущими дорослими. У вихованців школи-інтернату роль "значущих дорослих" виконують педагогічні працівники, обслуговуючий

персонал. За дітьми, як правило, доглядає не один дорослий, а декілька, які по-різному ставляться до дитини, демонструють різні форми поведінки.

Л.І.Божович вказує на той факт, що для нормального розвитку особистості дитини є необхідною продуктивність і узгодженість в оціночних судженнях оточуючих. Відсутність єдності в суспільній оцінці дезорієнтує школяра і затримує процес формування його самосвідомості.

Висновки:

1). Підлітки, позбавлені батьківського піклування, порівнюючи себе з іншими, оперують явними поверхневими ознаками особистості, в них недостатньо сформовані оцінювальна та прогностична функції самосвідомості. Оцінка інших людей відбувається переважно через когнітивно-прості інтерпретаційні схеми. Це призводить до того, що вони виявляються не здатними до адекватної оцінки оточуючих, прогнозування їхніх можливих конативних та афективних реакцій, а також відповідно у цих підлітків не вибудовується система самооцінювання себе через людей з найближчого оточення.

2). У колективній ідентифікаційній матриці підлітків шкіл-інтернатів переважають суб'єктивні характеристики, що пояснюється браком соціальних груп, до яких залучені підлітки. Загалом це позначається на структурі системи «Я»-образів. Тобто, не об'єктивні життєві позиції визначають складові «Я», а особистісні характеристики складають систему самоідентифікації підлітків, які перебувають в умовах соціальної депривації.

3). За результатами дослідження емоційно-ціннісних складових системи «Я»-образів досліджено, що у підлітків шкіл-інтернатів у зв'язку з браком позитивних оцінок та емоційної підтримки з боку людей з найближчого оточення, відбувається формування емоційної залежності від значимих дорослих.

Література;

1. Захаров А.И. Психологические особенности восприятия детьми роли родителей.// Вопросы психологи. – 1982 - №1. –С.59-75.

2. Бодалев Л.А. Восприятие человека человеком. – Узд-во ЛГУ, 1965. – 123с.
3. Буянов М.И. Ребенок из неблагополучной семьи. Записки детского психиатра. Книга для учителей и родителей. М.: Просвещение, 1988-207с.
4. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Дети без семьи. М.: Педагогика 1990. - 158 с.
5. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага: Авиценум, 1984. – 335 с.